

контрольні національним парламентам, представляють інтереси країни в Брюсселі та вирішують питання формування виконавчих органів ЄС. Таким чином, вибори до Європейського Парламенту є продуктом національних парламентських виборів. Для пересічного виборця практично немає сенсу голосувати за програми партій, які презентують питання порядку денного ЄС, а не внутрішні проблеми країни-члена.

Однак політичні наслідки такого опосередкованого представництва інтересів громадян в цілому є дуже непоганими. Виборці мають непрямі інструменти впливу на політики ЄС через національні вибори, а також все частіше стали використовуватися референдуми для корегування дій національних урядовців на європейському рівні. Тільки за останні п'ять років їх проведено більше 20 у порівнянні до 26 референдумів за попередні 30 років. Вже стало традицією, що під час виборів до Європейського Парламенту проходять опозиційні партії, тим самим створюючи в ЄС ефект «розподіленого врядування», яке вже стало нормою. Внаслідок цього жодна політична більшість не може домінувати у процесі вироблення політики.

В існуючій системі європейські еліти мають невелике коло ініціатив щодо вирішення фундаментальних проблем Європи: структурні економічні реформи, місце ЄС у світі та вирішення проблем багатоклітинного суспільства.

З огляду на те, що вплив держав зменшується пропорційно із зростанням ролі Європейського Парламенту та підконтрольності йому Європейської Комісії, можна зробити припущення, що національні уряди не зовсім зацікавлені у проведенні реформ і врівноваженні позицій громадян та держав у наднаціональних інституціях. Відповідно подальший розвиток системи управління ЄС базуватиметься на міждержавній співпраці, оскільки в такому форматі участь громадськості є обмеженою, а рішення, що приймаються, щонайменше не зменшуватимуть роль національних урядів в процесі розбудови ЄС.

Разом з тим, тиск з боку виборців та їх невдоволення рішеннями, що приймаються на європейському рівні, можуть поставити під загрозу сам факт подальшого функціонування ЄС. Це спонукатиме політиків до проведення більш радикальних реформ, що перетворять ЄС у більш конкурентоздатну модель демократії, і чіткої ідентифікації для пересічного виборця потенційних коштів подальшого євробудівництва. Але до цього часу для громадян ЄС є вигідною позиція скептичного відношення до процесів європейської інтеграції, а як наслідок невисокий інтерес до виборів у Європейський Парламент.

Подальшим напрямом досліджень може бути вплив дефіциту демократії на країни-сусіди ЄС в залежності від ступеня їх співпраці з інституціями ЄС.

Література.

1. Європейська інтеграція України: поточна ситуація, завдання та пріоритети державної політики: мат. засідання «круглого столу» / за заг. ред. О. В. Снігир. – К.: НІСД, 2010. – 64 с.
2. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: [Монографія] / І. Панов (кер. авт. кол.), Л. М. Герасіна О. Г. Данильян та ін.; За заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна – Х.: Право, – 2008. – 320 с.
3. Радченко О. Алгоритм демократії: теоретичні передумови конституційної кризи політичного режиму в Україні / О. В. Радченко // Теорія та практика державного управління : Зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. – Вип. 1 (16). – 412 с. – С. 59–66.
4. Радченко О. Влада і вибори: інституційна взаємодія в демократичному суспільстві: [монографія]. / О. В. Радченко – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 244 с.
5. Шміттер Ф. Більш ліберальна, доліберальна чи постліберальна? // Демократія: Антологія / Філіпп К. Шміттер / упоряд. О. Проценко) – К.: Смолоскип, 2005. – С. 207–214.
6. Almond G. A Discipline Divided: Schools and Sects in Political Science. / G. A. Almond – Newbury Park, Calif.: Sage, 1990.
7. Almond G. A Discipline Divided: Schools and Sects in Political Science. / G. A. Almond – Newbury Park, Calif.: Sage, 1990.

8. Breakwell, Glynis M. (2004) 'Identity change in the context of the growing influence of European Union institutions', pp. 25–39 in Hermann, Richard K., Thomas Riise and Marilyn B. Brewer (eds.) (2004) Transnational Identities. Becoming European in the EU. Lanham, MD: Rowan and Littlefield Publishers.

9. Caplan B. D. Міф Рационального Выборца. / Bryan D. Caplan, The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies – Princeton: Princeton University Press, 2007.

10. Eisenstadt S. Tradition, Change and Modernity. / S. Eisenstadt – N.Y.: Wiley, 1973.

11. Giandomenico Majone Transaction-cost efficiency and the democratic deficit Journal of European Public Policy, Volume 17, Issue 2 March 2010, pages 150–175.

12. Hix, S. Euroscepticism as Anti-Centralisation: A Rational Choice Institutional Perspective. European Union Politics. – №8 (1). – 2007. – P. 131–150.

13. Majone, G. From the Positive to the Regulatory State: Causes and Consequences of Changes in the Mode of Governance. Journal of Public Policy. – № 17 (2). – 1998. – P. 139–167.

14. Marks, G, Wilson, C. and Ray, L. National Political Parties and European Integration American Journal of Political Science. - № 46 (3). – 2002. – P. 585–594.

15. Moravcsik, A. In Defence of the «Democratic Deficit»: Reassessing the Legitimacy of the European Union. Journal of Common Market Studies. - № 40 (4). – 2002. – P. 603–634.

16. Raunio, T. and Hix, S. Backbenchers Learn to fight back: European Integration and Parliamentary Government. West European Politics. – № 23 (4). – 2000. – P. 142–168.

17. Scharpf, F.W. Economic Integration, Democracy and the Welfare State. Journal of European Public Policy. – № 4 (1). – 1997. – P. 18–36.

18. Wallace, W. and Smith, J. Democracy or Technocracy? European Integration and the Problem of Popular Consent. West European Politics. – № 18 (3). – 1995. – P. 137–157.

19. Weiler, J. H. H., Haltern, U.R. and Mayer F. European Democracy and its Critique. West European Politics. – № 18 (3). – 1995. – P. 4–39.

20. Даль Р. О демократии / Роберт Даль / [Пер. с англ.] – М.: Аспект Пресс, 2000. – 204 с.

УДК 323.39

Інна Сурай

ЕЛІТА В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ: ПОГЛЯД ІЗ ДАВНИНИ

У статті розглянуто погляди мислителів давнини (до н. е. - початок нової ери) на якісні характеристики лідерів, еліт та способи їх забезпечення (формування). Акцентовано увагу на тих моментах, що є актуальними для сьогодення.

Ключові слова: еліта в державному управлінні, знання, моральні якості, підготовка, самовдосконалення.

Століттями життя більшості людей виявлялося залежним від рішень, які приймає невелика за кількістю група осіб, що має владу. Питання ролі, місця, місії, якісних характеристик, відбору та формування еліт в державному управлінні залишаються актуальними і сьогодні.

Підтвердженням цьому є розпорядження Президента України «Про робочу групу з підготовки пропозицій щодо утворення та формування Президентського кадрового резерву „Нова еліта нації”» від 9 липня 2010 р. [2] та Указ

© Сурай І.Г., 2010.

Президента України «Про першочергові заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної кадрової політики» від 12 серпня 2010 р. [1]. Необхідно окреслити вимоги до кандидатів у Президентський кадровий резерв «Нова еліта нації» з урахуванням специфіки роботи у пріоритетних сферах державного управління, визначити методи їх добору, сформувати програми підготовки, перепідготовки цих осіб тощо [2]. До особливостей кадрової політики на сучасному етапі розвитку України слід віднести такий визначальний для розвитку держави напрямок як формування еліти державного управління з урахуванням напрацювань світового досвіду та надбань світової й української науки [11].

Нагальна потреба в «справжній» еліті усвідомлена сучасним суспільством. На жаль, на науковому рівні цю проблему ще недостатньо досліджено [10]. Найчастіше сучасні дослідники звертаються до розробок XIX–XX століття, але, на наш погляд, розвиток ідей щодо місця, ролі та характеристик еліти в суспільстві, зокрема в управлінні ним, варто розглядати в історичному аспекті, починаючи з найперших джерел, що відомі науковцям.

Різні проблемні питання еліти, зокрема у державному управлінні досліджують українські вчені: В. Бебік, С. Вовканич, Р. Войтович, М. Головатий, Н. Гончарук, А. Гошко, Г. Дмитренко, О. Крюков, Б. Кухта, М. Пірен, Т. Ріктор, Ф. Рудич, Н. Теплоухова, В. Шахов, Ю. Конотопцева та інші науковці.

Серед невіршених повністю частин загальної проблеми все ще залишається потреба всебічного дослідження еліт в державному управлінні, зокрема їх формування.

Тому метою даної статті є аналіз історичного доробку, що є підґрунтям для сучасних досліджень еліт в державному управлінні та використання його в процесі їх формування.

Особлива роль правителів (лідерів, еліти) весь час була предметом інтересу мислителів. Перші джерела, що свідчать про глибокі роздуми щодо ролі правителів, змісту і завдань їх діяльності, відносяться до першого тисячоліття до н.е.

Значну увагу приділяли можновладцям давньокитайські мислителі, які намагалися сконструювати нормативну модель правителя. Гуань Чжун (пом. у 645 р. до н.е.), один із засновників легізму, ставив закон вище за правителів. Усі люди повинні бути рівні перед законом, повинні існувати універсальні принципи управління, однакові для всіх. «Правитель і чиновники, вищі і нижчі, знатні і підлі, – усі повинні визнавати закон. Це і називається великим мистецтвом управління».

Один з останніх відомих легістів Хань Фей (11 ст. до н.е.) писав: «Нині твердих людей, що викликають довіру, не більше десятка, а чиновницьких посад – сотні. Раз не вистає людей заповнити чиновницькі посади – необхідно панування закону, що вирішить проблему недосконалості державних службовців». І далі: «Правителю належить володіти не тільки знанням, але і умінням ефективно використовувати це знання». У 11 ст. до н.е. з посиленням ролі бюрократії легізм відтісняється конфуціанством [цит. за 4].

Давньокитайські мудреці вважали, що цілісність, процвітання імперій або, навпаки, їх занепад і розпад залежать перш за все від якостей правителів. Лао-цзі (народ. за переказами в 604 р. до н.е.) вважав: «Кращий володар – про якого знають, що він є, і все. Якого люблять і шанують, той гірше. Ще гірше той, якого народ боїться. Гірше за всіх, над яким сміються». Для даосів самовдосконалення особи, її елітизація досяжна лише тому, хто виростив у собі «чесноту» (де), що означає не тільки дотримання норм моралі, але отримання «повноти життєвих властивостей», збагнення внутрішньої досконалості речей. Тому людина, що володіє де, випромінює непохитну потужність життя, завжди і усяди привертає до себе людей, вони стають слухняними її

волі, але при цьому вона не вимагає від інших поклоніння, вона впливає на світ, не виявляючи себе, не хизуючись своїми якостями, люди їй вірять, беруть з неї приклад.

Найбільш відомі погляди великого китайського мислителя Конфуція (551–479 рр. до н.е.). Він вважав, що управління державою покликані благородні мужі на чолі з государем (сином неба), причому управління на принципах чесноти. Благородний муж є таким не через походження, але завдяки вихованню в собі високих моральних якостей. Перед простолудиною, за системою Конфуція, відкривається певна можливість соціальної мобільності, можливість стати високопоставленим чиновником, якщо він виявить високі здібності, старанно вчитиметься, проявить себе як добродій. Тобто система, що затверджувалася Конфуцієм, була набагато прогресивнішою, ніж кастова система майже з нульовою мобільністю, яка існувала в той же історичний період в давньоіндійській цивілізації. Хоча і Конфуцій стверджував різні норми поведінки людей – одні для «благородних», покликаних володарювати, інші – для «низьких», покликаних до покорення. У Конфуція «благородний муж» відрізняється перш за все гарним вихованням, він, зокрема, не може бути грубим». Хоча Конфуцій був прихильником станово-ієрархічного поділу, особливу увагу він приділяв можливості висунення на керівні посади людей, що володіють знаннями. По суті через освіту проголошувався принцип рівних можливостей.

За Конфуцієм, правителю слід мати п'ять «найкращих якостей»: «благородний муж в доброті не марнотратний; примушуючи до праці, не викликає гніву; у бажаннях не алчний; у величі не гордий; викликаючи пошану, не жорстокий». І викорінювати «чотири огидні якості»: «якщо (народ) не повчати, а вбивати, це називається жорстокістю. Якщо (народ) не попередити, а потім вирізати невдоволеність, побачивши результати (праці), це називається грубістю. Якщо наполягати на швидкому закінченні (роботи), раніше давши вказівку не поспішати, це називається розбосом; якщо обіцяти нагороду, але поскупитися її видати, це називається жадністю». Якщо народ «уперто не бажає слідувати» правителю, той повинен бути твердим; якщо ж він слухняний, правитель повинен уміти бути м'яким.

Конфуцій вважав, що люди від народження володіють майже однаковими здібностями щодо опанування знань, решта залежить вже від їх зусиль та характеру. Конфуцій розробив механізми і технології відбору для навчання ефективних чиновників та їх просування по службі. Тільки систематичне вивчення наук, проходження конкурсних іспитів (причому багатоступеневих) відкривало шлях для успішної кар'єри. За проведенням іспиту на вищий ступінь ступили вищі чиновники та сам імператор. Володарі вищих ступенів, отриманих через систему конкурсних іспитів («шеньши») мали інституційні привілеї. Багатство і знатність сами по собі не відкривали автоматично шлях до цього статусу, потрібні були особисті досягнення, тобто це була еліта мерітократії. Вищою метою системи управління вважалося благо держави, добробут населення [4; 6; 8, с. 35].

Настанови Конфуція спричинили подальші дослідження цих питань. Так, Мо Ді проголосив принцип поваги до мудрості, згідно з яким зайняття панівного становища в суспільстві має відбуватися залежно від розуму та заслуг особи [3, с. 198]. Мен Цзи у книзі «Тен Вен-гун» детально визначив механізм функціонування та глибинну сутність правлячої соціальної групи [3, с. 207].

Філософи стародавнього Китаю більш пізнього періоду приділяли увагу лише окремим аспектам функціонування еліти. Зокрема, Хань Фей-цзи розкрив значення окремих знань та вмінь для представників еліти: «Головне для правителя якщо не закон, то мистецтво управління. Закон – це те, що написано в книгах, які зберігаються в урядових палатах, і те, що оголошується народу. Мистецтво управління приховане глибоко в серці та використовується для того, щоб сіяти недовіру між чиновниками, які мають протилежні

думки, та приховано управляти всіма ними. Закон повинен бути ясний та зрозумілий для всіх, а мистецтво управління зовсім не слід показувати» [3, с. 235].

Якщо культура стародавнього Китаю допускала певний ступінь мобільності з нижчих страт суспільства у вищі, то в стародавній Індії такий перехід був максимально ускладнений, якщо не закритий повністю. У староіндійській філософії Брахма, «утворюючий реальне і нереальне», визначає і «рід діяльності (карму) і особливе положення «людини». Жорстка кастова система в стародавній Індії ніби «природно» породжувала елітарне світобачення, яке і було ідеологізацією існуючих соціальних відносин [4].

Особливе, можна сказати, центральне місце в найдавнішій з світових релігій – буддизмі – займає елітизація, самовдосконалення особи шляхом споглядального роздуму (медитації), переживання цілісності буття, повної самоглибокості, викорінювання в собі пристрастей, неправедних бажань, егоїзму. Будда – «просвітлений» (624–544 до н.е.) заснував своє вчення на особистому досвіді самовдосконалення і прозріння людини. Він виходив з того, що кожна людина може піднятися до рівня вищої духовної істоти – Будди, досягти прояснення і нірвани. Етичний ідеал буддизму – абсолютне неспричинення шкоди усьому, що оточує (ахінса), що йде від доброти, м'якості, відчуття довшеної задоволеності. Вважається, що особливо благородні бодхісаттви – ті, хто досяг рівня, який дозволяє стати Буддою, але відкладають цей крок для того, щоб допомогти іншим людям в самовдосконаленні.

Для сучасного розуміння еліт цікавими є дослідження періоду античності. Серед мислителів цього періоду: Геракліт Ефесьський, Піфагор, Сократ, Демокрит, Платон, Арістотель, Цицерон, Сенека та ін.

Геракліт (прибл. 540–480 рр. до н.е.), аристократ за походженням підкреслював своє презирство до демократії як влади натовпу. «Один, якщо він якнайкращий», для Геракліта вище за десятитисячний натовп. Причому «якнайкращий» не за походженням або багатством, а по розуму, за духовними цінностями. Він викриває нецтво тих людей, які в гонитві за матеріальними благами нехтують своїм духовним вдосконаленням, і при цьому не терплять «якнайкращих», які відрізняються від більшості. Свої твори він пише нарочито ускладненою мовою (за що отримує прізвисько «Геракліт темний»), щоб підкреслити, що він пише не для більшості, позбавленої мудрості, але для «вибраних».

Поділ людей на тих, хто в «натовпі», і тих, хто в «еліті», проводить Геракліт не за соціальною ознакою, а на психологічній, духовній підставі. Як відомо, сам Геракліт відмовився свого часу від царського титулу, тому замість соціальної ознаки в класифікації людей він повинен був знайти абсолютно новий критерій, заснований на абсолютно інших аксіологічних принципах [4; 8, с. 44–47].

Цікавими є елітологічні аспекти у філософії Піфагора (570–497 рр. до н.е.), яку по праву називають філософією вибраних. Філософія Піфагора свого роду «тайноведення», езотеричні, елітні знання, долучитися до яких могли лише члени таємного ордену піфагорійців у Кротоні (Південна Італія), знання, розголошення яких суворо заборонялося. Залучення до цього закритого Ордену розглядалося як очищення особи, її елітизація, залучення до вищих духовних цінностей (у гармонії з фізичним вдосконаленням).

Прийняття до школи Піфагора базувалося на жорсткому індивідуальному відборі гідних та включало декілька етапів або ступенів присвячення: підготовчий (психологічна і педагогічна адаптація новачка), очищення або катарсиса (на цьому етапі давали початкові знання: Учення чисел і Теогонія), досконалості (Космологія, Психологія, Теорія еволюції душі) і, нарешті, найвищої досконалості (Епіфанія – «споглядання з висоти»), споглядання повноти істини. Відзначимо, що конкурсний прийом до школи, точніше, Ордену, здійснювався не за критерієм знатності або багатства, а при наявності інтелектуальних, вольових якостей неопітів [4; 8, с. 43].

Звертає на себе увагу те, що «психологія» як «навчальна дисципліна» читалася піфагорійцями лише на третьому, одному з найвищих етапів, тобто як спеціальна підготовка. Найлогічніше було б припустити [8, с. 44], що Піфагор читав своїм учням саме «психологію управління», оскільки загальновідомо, що в його школі спеціально готували людей для політичного і державного керівництва.

Усіх своїх учнів Піфагор ділив на два класи: перших (їх була більшість) він називав «акустиками», тобто слухачами, других (таких була меншість) – «математиками», тобто пошукачами, дослідниками. Відмінність, яку Піфагор бачив у людях, відбувається, на його думку, або від первинної суті індивіду, або від ступеня досягнутої ними духовної еволюції. З цієї останньої точки зору всіх людей можна розподілити на чотири психологічні види, які, у свою чергу, відповідають чотирьом класам піфагорійської езотеричної школи.

Перший вид: у величезній більшості людей воля викликається переважно тілесними потребами. Тому їх можна назвати такими, що «діють за інстинктом». Вони здатні не тільки на фізичні роботи, але і на творчу діяльність розуму в межах фізичного світу, в галузі торгівлі й промисловості та всякої практичної діяльності.

Другий вид: на другому етапі людського розвитку воля, а отже, і свідомість зосереджені в душевному світі, тобто у сфері відчуття, що впливає на інтелект. Люди цієї категорії діють під впливом «одушевлення» або «пристрасті». За своїм темпераментом вони здатні стати воїнами, артистами або поетами. Більшість літераторів і учених належать також до цього розряду, бо вони живуть в умовних ідеях, що направляються пристрастями або обмежених вузьким кругозором, і не піднімаються до чистої Ідеї, до всеосяжного світобачення.

Третій вид: третій, незрівнянно рідкісніший вид людей, воля яких зосереджується головним чином в чистому розумі, звільненому від впливу пристрастей і від меж матерії, що і додає поняттям цих людей всеосяжний характер. Це – люди, що діють під впливом інтелекту. З них виходять громадські діячі, поети вищого гатунку і дійсно філософи й мудреці, ті, які на думку Піфагора, повинні управляти людством. Пристрасті у них служать розуму, тоді як в попередній категорії – розум буває, здебільшого, слугою пристрастей.

Четвертий вид: найвищий людський ідеал здійснюється в четвертому виді, де до панування розуму над душею і над інстинктом приєднується панування волі над всією істотою людини. Підкоривши всю свою природу і опанувавши всіма своїми здібностями, людина набуває великої могутності. Завдяки могутній силі зосередження волі такої людини, що перемогла, впливаючи на інших, набуває майже безмежної влади. Такі люди носили різні імена в історії. Це адепти, великі, вищі генії, які сприяли перетворенням людства. Вони народжуються так рідко, що їх можна перерахувати в історії людства. Ця остання категорія не підлягає звичайному етичному виміру, оскільки вони самі є законодавцями моралі [Цит. за: 8, с. 46].

Таким чином, можна сказати, що Піфагор не тільки обґрунтував сутність еліти, охарактеризував її якості, а й присвятив значну увагу процесу її формування.

Демокрит (прибл. 460–370 рр. до н.е.) розрізняв (і протиставив) етичні норми більшості й цінності небагатьох мудреців (еліти), стверджував примат цінностей духовних перед матеріальними, часом негідними задоволеннями мас. Приймаючи ідею Протагора (сучасник і земляк із Абдера) про те, що людина – міра усіх речей, він додає, що це повинна бути не будь-яка людина, а мудрець: «Від мудрості отримують наступні три плоди: дар добре мислити, добре говорити і добре робити» та «пристойність вимагає підпорядкування закону, владі та розумовій перевазі», бо «по самій природі управляти властиво кращому; дурням краще покорятися, чим повелівати» [Цит. за: 8, с. 51].

Багато в чому по-іншому проблему еліти (аристократія) і лідерства поставив Сократ (470–399 рр. до н.е.). Традиційно до неї відносили правителів – політико-адміністративну елі-

ту, вищих військових керівників. Сократ же малює новий образ еліти – це мудреці, які уміють приборкувати пристрасті свого тіла, емоції, бажання непристойного порядку, це люди, які самодостатні (автаркічні), не потребують нічого зовнішнього, але націлені на внутрішнє самовдосконалення. Сократ виявляє сумнів з приводу тези про те, що кращий (атрибуцій еліти) – це сильний, для нього важливі перш за все моральні якості людини. Тезі спадковості аристократів, олігархів – правити повинні кращі за походженням, Сократ протиставляє тезу – правити повинні наймудріші, високоморальні. Чеснота – це те, що удосконалює природу людини, прославляє її [7; 8, с. 49].

До класичних античних теорій еліт зазвичай відносять елітологічну спадщину філософії Платона і Аристотеля. Питання про соціальну нерівність індивідів одного суспільства переводилося ними в площину інтелектуальної і моральної нерівності.

Платон (Арістокл Кодрідський) (421 до н.е., Афіни – 347 до н.е.) належав до старовинного царського роду Кодрідів, тому на всій філософії Платона лежить відбиток його родового аристократичного мислення і культурні традиції грецької родової аристократії. Він рішуче виступав проти допущення демоса до участі в політичному житті, в державному управлінні, зневажливо іменує його «натовпом», який ворожий мудрості, та, що керується не знаннями, а «думками», далекими від істини. Державні функції, за Платоном, можуть успішно виконуватися лише аристократами, що отримали спеціальне виховання; ремісники і селяни повинні бути усунені від управління суспільством та інших занять «благородних людей» і приречені на виконання «чорної роботи»; рабів Платон взагалі не вважав за членів суспільства [4; 5].

Та все ж слід визнати, що будучи аристократом не тільки за походженням, але й духом, він був далекий від ідеалізації родової земельної аристократії, підкреслював, що цінне перш за все не соціальний, а духовний аристократизм. Платон закликає повернутися від буденних проблем до фізичного й етичного самовдосконалення, до вищого блага. Хоча він допускає принципову можливість для кожного прагнути до цього ідеалу, безпосередній адресат цих закликів – саме еліта.

Аристократизм Платона мав переважно інтелектуальний та етичний характер. *Aristos* (латинський еквівалент еліти) – це кращі люди, які досягли досконалості, які опанували справжнє знання. Основа для влади еліти – не інтереси якоїсь соціальної групи, а інтереси всіх громадян. Перш за все він піклувався про формування культурної еліти. Кращою формою правління він вважав верховенство кращих людей – мудрих і добродійних (тобто справжньої еліти). Освітня програма Платона різко диференційована: для більшості громадян він пропонує лише професійну освіту, а філософія і політика у нього – для еліти. Основа його політичної системи – ієрархізація суспільства.

На думку Платона, первісна межа соціальної стратифікації проходить не за майновим цензом, а саме через психологію людей. Усі люди психологічно поділяються на слуг (ведених) і панів (ведучих), і було б вельми дивно шукати державних людей в стані слуг (Політик, 289e – 290e). Цих людей Платон прямо називає «вибраними», тобто елітою (Політик, 291a). Усі правителі незалежно від їх класифікації «правлять відповідно до якогось мистецтва правління», тобто володіють «царським знанням» (Політик, 293 a-d). Платон говорить про те, що таких людей одиниці. Більшість людей в державі не можуть володіти цими знаннями (Політик, 300 e) [Цит. за : 8, с. 54].

Будучи вихідцем з еліти крові, Платон не міг не проникнутися її ідеєю вибраності, такої природної і нормальної в тому родовому середовищі. Тому, на його думку, в основі «благородної людини» лежить його походження. На друге місце Платон ставить виховання, а на третє – освіченість. Гармонія цієї трійки і складає добру славу людини, яку Платоном віднесено до розряду вибраних – государі, філософи, генії. При цьому він застерігав правителів від спокуси нехтування цими правилами на користь родинних почуттів [5, с. 37; 9, с. 104].

Крім того, Платон сформулював чіткі вимоги до осіб, що становлять еліту, та правила їх відбору і виховання: «... треба

шукати людей, які найвідважніше від усіх стоять на варті своїх переконань і вважають, що для держави завше треба робити все найкраще. Уже з дитинства, пропонуючи їм заняття, слід помічати, в чому хто з них найбільш забудькуватий і піддатливий на обман. Тямовитих і таких, що не піддаються обману, потрібно відбирати, а хто не такий, ти не хекувати... Слід також залучати їх до важкої праці, негод і змагань і спостерігати там те ж саме ... необхідно влаштовувати для них і третє випробування, тобто перевірку за допомогою спокуси, і при цьому спостерігати за ними ... юнаків треба зіштовхувати спочатку із чимось страшним, а потім, для переміни, з приємним, випробовуючи їх набагато ретельніше, ніж золото у вогні, і тоді з'ясується, чи може молодий хлопець опиратися спокусі, чи в усьому він добродійний і чи добрий з нього охоронець не тільки самого себе, а й мистецтва, якого він навчався, а також чи за таких умов виявить він себе поміркованим і гармонійним, здатним якнайбільше принести користі і собі, й державі. А того, хто завжди витримував випробування – і в дитинстві, і в юності, і в зрілому віці, виходячи з усього неушкодженим, того якраз і слід призначати правителем і охоронцем держави ... а хто не такий, того треба відкинути ... » [9, с.102–103]. Готовність відмовитися від родинних почуттів і особистих симпатій є основою для подолання протекціонізму, непотизму, і тим запобігти виродженню еліти.

За Платоном, для того, щоб стати правителями, мало природних задатків, треба їх виявляти і розвивати в процесі виховання, удосконалювати в процесі зрілого досвіду. Наставники, пропонуючи дітям різні вправи, причому складні, повинні вивчати здібності і схильності кожного учня, і особливу увагу приділяти тим, в кому вони розгледіли задатки потенційних правителів. Відзначимо, що створена Платоном Академія проіснувала майже тисячоліття. Концепції Платона зробили величезний вплив на наступних дослідників еліт, у тому числі і сучасних.

Таким чином, сьогодні, як і в сиву давнину, успішність суспільств, країн або, навпаки, їх занепад і розпад залежать, перш за все, від якостей правителів – найвищих посадових осіб. Найперспективніші форми сучасної держави передбачають верховенство права (закону) і рівність усіх перед законом.

Особливу увагу слід приділяти психологічним характеристикам претендента та його прагненню до самовдосконалення, зокрема фізичного й етичного.

Для формування еліти державного управління слід застосовувати індивідуальний відбір (селекцію) за інтелектуальними, вольовими якостями та передбачати декілька етапів підготовки як теоретичної, так і через набуття практичного досвіду. Природні задатки претендентів до еліти треба виявляти і розвивати в процесі виховання, удосконалювати в процесі зрілого (життєвого) досвіду.

Особливу увагу слід приділяти психологічним характеристикам претендента та його прагненню до самовдосконалення, зокрема фізичного й етичного.

У перспективі подальші дослідження у даному напрямку мають стосуватися конкретизації методів відбору та формування еліти державного управління в сучасній Україні.

Література.

1. Про першочергові заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної кадрової політики: Указ Президента України від 12 серпня 2010 р. № 806/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/12177.html>.

2. Про робочу групу з підготовки пропозицій щодо утворення та формування Президентського кадрового резерву «Нова еліта нації»: розпорядження Президента України від 9 липня 2010 р. № 1017/2010-рп [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/12064.html>.

3. Антологія мирової філософії : [в 4 т.]. – т. 1 : Філософія древности и средневековья – М. : Мысль, 1969. – ч.1. – 576 с.

4. Ашин Г. Курс истории элитологии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Aschin.
5. Ашин Г. Современные теории элиты: критический очерк. – М.: Междунар. отношения, 1985. – 256 с.
6. Ашин Г. К. Курс элитологии / Г. К. Ашин, Е. В. Охотский. – М., 1999. – 368 с.
7. Карабущенко П. Л. Элитология Платона (Античные истоки философии избранности). М. – Астрахань, 1998. – 405 с.
8. Карабущенко П. Л., Карабущенко Н. Б. Психологические теории элит. – М.: Памятники исторической мысли, 2006. – 448 с.
9. Платон. Держава / Платон ; [пер. з давньогрец. Д. Коваль]. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
10. Сурай І. Г. Аналіз дослідженості проблем еліт в державному управлінні України // Вісник НАДУ. – К.: НАДУ, 2010 – № 1. – С. 38–46.
11. Сурай І. Г. Особливості кадрової політики на сучасному етапі розвитку України: формування еліти державного управління / Державне управління та місцеве самоврядування : тези X Міжнар. Наук. конгресу, Харків, 26 березня 2010 р. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – С. 174–175.

УДК 32,019,5

Т. В. Федорів

СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ ДВОСТОРОННЬОГО ДІАЛОГУ В СИСТЕМІ «ДЕРЖАВА-ЗМІ»

У статті проаналізовано комунікативну взаємодію влади, ЗМІ та громадськості, надано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності цієї взаємодії.

Ключові слова: органи державної влади, комунікація, політичні функції ЗМІ, медіа-громадськість.

Вивчення політико-комунікативних процесів у суспільстві відбувається переважно в рамках передвиборчих кампаній, коли політичні лідери, представники органів влади усіх рівнів активно спілкуються з електоратом через ЗМІ. Електоральна комунікація досить добре проаналізована і з погляду комунікативної філософії, і в інструментальному (або технологічному) аспекті – у вигляді практичних рекомендацій щодо принципів взаємодії органів державної влади, ЗМІ і громадськості та в аспекті політико-правового регулювання діяльності ЗМІ як інституту демократичного суспільства. Зокрема, явище державної інформаційної політики (як механізму функціонування і регулювання інформаційної сфери) та різних аспектів публічної політичної діяльності знайшло відображення у працях В. М. Бебика, М. Ф. Головатого, Т. В. Джиги, Н. К. Дніпренко, Н. М. Драгомирецької, І. М. Ібрагімової, В. М. Козакова, М. І. Пірен, Г. Г. Почепцова, В. А. Ребкала, Ю. П. Сурміна, С. О. Телешуна, С. А. Чукут [1] та ін. Водночас, іншу проблему державної комунікації, яку ми розуміємо як процес комунікативної взаємодії органів державної влади і суспільства, спрямовану на формування постійного політичного діалогу, вивчено не в усіх аспектах, що й зумовлює актуальність дослідження.

© Федорів Т.В., 2010.

Більшість дослідників доводили, що роль мас-медіа найдинамічніше посилюється у виборчому процесі та формуванні іміджу публічних політиків, водночас, не слід недооцінювати щоденну впливовість мас-медіа. Слід констатувати, що погляди на комунікативний процес у системі державного управління від односпрямованого процесу впливу комунікатора на аудиторію за допомогою різних засобів змінились на усвідомлення важливості зворотнього зв'язку та розуміння ролі ЗМІ у підтриманні суспільної рівноваги і стійкості суспільно-політичної системи. Однак уявлення про ЗМІ лише як про інструмент політичного впливу, а не суспільний інститут громадянського суспільства в органах державної влади, ще досить сильні. Тому окремого теоретико-методологічного осмислення потребує ідея переходу від сповідання інструментального підходу до ЗМІ (продукування подій і образів для медіа, пропаганда) до суспільно-орієнтованого діалогічного підходу. У Концепції проекту Закону України «Про основні засади державної комунікативної політики» (від 13 січня 2010 р.) наголошено на необхідності законодавчого визначення термінів «державна комунікативна політика», «комунікація», «відкритість», «прозорість», «інститут громадянського суспільства», «громадськість», «громадська рада», «консультації з громадськістю», «громадське обговорення», «вивчення громадської думки», «електронні консультації», «громадський контроль», «засоби масової комунікації» та визначити цілі і пріоритети державної комунікативної політики.

Проблема взаємин влади і суспільства хвилювала ще давньогрецьких філософів, чиї ідеї розвинули Н. Макіавеллі, Ж.-Ж. Руссо, Т. Гоббс, Дж. Локк та інші мислителі. Активні дискусії з цієї проблеми спричинили теорії масового суспільства (Г. Лебон, Г. Тард, Х. Ортега-і-Гассет, К. Маннгейм, Г. Блумер та ін.). Найбільший внесок в розвиток уявлень про механізм та складові політико-комунікативних процесів зробили представники таких методологічних підходів як біхевіористський (Г. Лассвелл, П. Лазарфельд), кібернетичний (Н. Вінер, К. Дойч), структурно-функціональний (Г. Алмонд, Дж. Коулман) та власне комунікативистський (Ю. Хабермас, Х. Арндт, М. Фуко). У посібнику Г. Почепцова і С. Чукут «Інформаційна політика» вперше проаналізовано сутність та основні складові сучасної інформаційної політики [12]. У посібнику «Комунікація: демократичні стандарти в роботі органів державної влади» подано аналіз теоретичних засад комунікації між владою і громадськістю у демократичному суспільстві та практичні підходи до цієї галузі, зокрема, описано завдання та функції комунікативних підрозділів, технології проведення консультацій з громадськістю тощо [13]. Н. Драгомирецька у монографії «Теоретичний аналіз комунікативної діяльності державного службовця» наголошує на відході від інституційності в комунікації (в сенсі впливу) та урахуванні інтересів і цілей суспільства [14].

Мета статті – дати визначення та проаналізувати основні функції державної комунікації, з одного боку, та ЗМІ, з іншого, і на цій підставі встановити критерії інформаційної співпраці органів державної влади, ЗМІ та громадськості.

Державна комунікація – це регулюючий і координуючий механізм взаємин держави і суспільства. Процес державної комунікації складається з елементів, типових для будь-якого комунікативного процесу: комунікатор (органи державного управління різних рівнів); власне повідомлення (усі види офіційної та неофіційної інформації, усної, письмової, вербальної, невербальної); адресат (суспільство в цілому, інститути громадянського суспільства, індивідуальний реципієнт); канали поширення інформації (міжособистісні, інституційні і масові); канали зворотнього зв'язку (листи і звернення громадян, інші форми політичної участі); процес кодування-декодування інформації (підготовка інформаційних повідомлень, їх адекватна інтерпретація аудиторією); перешкоди (технічні, комунікативні, психологічні тощо) [15].